

Шірінян Л.В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів,
Національний університет харчових технологій*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-602-0-12>

ІНОЗЕМНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вища освіта відіграє ключову роль у розвитку національної економіки, оскільки формує людський капітал і підвищує загальний рівень продуктивності праці. У більшості економічно розвинених держав диплом про вищу освіту безпосередньо пов'язаний із кращими можливостями працевлаштування та вищими доходами. Саме тому зростає попит на освітні послуги, що, своєю чергою, створює додаткове навантаження на державні бюджети. У результаті багато країн змушені або частково відмовлятися від повного фінансування цієї сфери, або свідомо залучати альтернативні джерела коштів [1, с. 26]. Додатковим фактором стало прагнення урядів скорочувати видатки в умовах економічних труднощів, що також сприяє зростанню ролі приватного фінансування.

Сучасна практика показує, що у світі сформувалося кілька підходів до фінансування вищої освіти, які зазвичай поєднують державні та недержавні ресурси. Університети дедалі активніше залучають позабюджетні кошти, що не лише забезпечує їхній розвиток, а й слугує індикатором престижу: чим вищий рейтинг закладу, тим більше можливостей він має для отримання додаткових ресурсів. Водночас існують і приватні університети, які функціонують переважно за рахунок оплати навчання або підтримки зацікавлених організацій.

Фінансування вищої освіти охоплює всі витрати, пов'язані з організацією освітнього процесу, і здійснюється як державним, так і приватним секторами. У зв'язку з цим постає питання управління: хто має визначати напрями розвитку університетів. Більшість експертів вважають, що стратегічна роль повинна

залишатися за державою, хоча самі заклади мають отримати достатню автономію у використанні залучених коштів.

У світовій практиці виділяють чотири основні джерела фінансування: бюджетні кошти, плата за навчання, приватні інвестиції та співпраця університетів із бізнесом. На основі цього сформувалися три базові моделі фінансування.

Перша – централізована (бюрократична), за якої фінансування здійснюється виключно державою. У цьому випадку держава повністю контролює діяльність університетів: визначає структуру, обсяги прийому студентів, напрями підготовки та досліджень. Перевагою такого підходу є можливість регулювання ринку праці та забезпечення якості освіти. Водночас він обмежує автономію закладів, робить їх залежними від політичних рішень і ускладнює оперативне управління через бюрократичні процедури.

Друга модель – колегіальна – передбачає домінування державного фінансування, але дозволяє університетам залучати додаткові кошти з різних джерел: через оплату навчання, гранти, дослідницькі проєкти. У цьому випадку заклади отримують більшу фінансову самостійність і можуть визначати власні пріоритети розвитку. Проте ефективність цієї моделі значною мірою залежить від якості управління, а також існує ризик недостатньої прозорості у розподілі ресурсів.

Третя – ринкова модель – базується на активній взаємодії держави, бізнесу та суспільства. Держава виконує регуляторну функцію, встановлюючи загальні вимоги, тоді як університети орієнтуються на потреби ринку. Це стимулює підвищення якості освітніх послуг і ефективне використання ресурсів. Однак існує ризик недофінансування стратегічно важливих, але економічно менш привабливих напрямів підготовки.

Упродовж останніх років спостерігається розширення мережі університетів і зростання ролі приватного сектору. У більшості країн сформувалася змішана модель фінансування, у якій беруть участь держава, студенти, їхні сім'ї та благодійні організації. При цьому в різних країнах співвідношення цих джерел суттєво відрізняється.

Організація економічного співробітництва та розвитку виокремлює кілька типових схем: від майже повністю безкоштовної освіти до систем із високою платою за навчання, яка компенсується різними формами підтримки студентів. У деяких країнах стимулюючі механізми розвинені слабо, що підвищує фінансове навантаження на домогосподарства [1, с. 31].

Значну роль у задоволенні попиту на освіту відіграють приватні університети. У багатьох регіонах світу, зокрема в Азії та Латинській Америці, створено сприятливі умови для їх розвитку. Держави застосовують різноманітні інструменти підтримки: надання субсидій, пільгових кредитів, грантів студентам, податкових пільг для благодійників, а також фінансування наукових досліджень. Водночас у більшості розвинених країн пряме бюджетне фінансування приватних університетів обмежене [2].

Національні системи фінансування мають свої особливості. Наприклад, у Великій Британії кошти розподіляються у вигляді грантів залежно від кількості студентів і специфіки навчання. У Франції застосовується контрактна система між державою та університетами. У Німеччині значна роль належить регіональним органам влади, що забезпечує різноманітність підходів. У США фінансування є багаторівневим і включає федеральні, регіональні та місцеві ресурси, а також значну частку власних доходів університетів [3, с. 27].

У світовій практиці дедалі більшого значення набувають приватні джерела фінансування. У деяких країнах їхня частка перевищує половину загальних витрат на освіту, тоді як у більшості європейських держав вона залишається відносно низькою. Це свідчить про різні підходи до ролі держави у фінансуванні освіти.

Одним із ефективних інструментів залучення коштів є фандрайзинг, зокрема через створення ендавмент-фондів. Такі фонди формуються за рахунок благодійних внесків і забезпечують стабільний дохід завдяки інвестуванню капіталу [4, с. 64]. Отримані кошти спрямовуються на підтримку студентів, розвиток досліджень, матеріальне стимулювання викладачів та інші потреби університетів. Найбільш поширені ці механізми у

США [5, с. 563], тоді як в Україні вони лише починають розвиватися.

Ще одним інструментом є так звані перформанс-контракти – угоди між державою та університетами, які визначають обсяги фінансування залежно від досягнення конкретних результатів. Такий підхід стимулює підвищення ефективності діяльності закладів освіти [6, с. 373].

Отже, сучасні системи фінансування вищої освіти характеризуються різноманітністю моделей і механізмів, однак домінуючою тенденцією є поєднання державних і приватних ресурсів. Університети змушені активно диверсифікувати джерела доходів, що сприяє їх фінансовій стійкості та розвитку. Водночас роль держави залишається визначальною у формуванні стратегічних пріоритетів і забезпеченні доступності освіти.

Література:

1. Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування : монографія / за ред. С. Л. Лондара; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с.
2. Johnstone D. B. Financing higher education: Worldwide perspectives and policy options. *THF Working Paper*. 2015. No. 6/2015. 24 p.
3. Константюк Н., Винник Т. Державні фінанси та розвиток вищої освіти в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 4 (59). С. 22–32.
4. Дмитришин М. В. Ендавмент вищого навчального закладу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2015. № 1 (11). С. 64–73.
5. Гернего Ю. О. Ендавмент-фінансування освітньої складової інноваційної економіки в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. № 8. С. 563–567.
6. Павлова Т. В. Досвід фінансування системи освіти у зарубіжних країнах. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. № 40. С. 373–380.